

The Greek Review of Social Research

Vol 148 (2017)

148

Religion and gender equality: patterns of a confrontational relationship in the international setting

Chara Karagiannopoulou

doi: [10.12681/grsr.14899](https://doi.org/10.12681/grsr.14899)

Copyright © 2017, The Author

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Karagiannopoulou, C. (2017). Religion and gender equality: patterns of a confrontational relationship in the international setting. *The Greek Review of Social Research*, 148, 123–145. <https://doi.org/10.12681/grsr.14899>

Χαρά Καραγιαννοπούλου*

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΙΣΟΤΗΤΑ ΦΥΛΟΥ: ΑΠΟΤΥΠΩΣΕΙΣ ΜΙΑΣ «ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΑΚΗΣ» ΣΧΕΣΗΣ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παρόν άρθρο διερευνά την αντιπαράθεση μεταξύ του προοδευτικού και του συντηρητικού-πατριαρχικού Διεθνικού Δικτύου Συνηγορίας στο πλαίσιο των Παγκοσμίων Συνδιασκέψεων του ΟΗΕ για τις γυναίκες, και επιχειρεί να παρουσιάσει τα αποτυπώματα της συγκρουσιακής διασταύρωσης των γυναικείων δικαιωμάτων και των θρησκευτικών περιορισμών εντός του ύστερου νεωτερικού πλαισίου. Εστιάζει κυρίως στην «ανάγνωση» τριών κειμένων: του Προγράμματος Δράσης (Κάιρο 1994), της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνο (Πεκίνο 1995), και του Καταστατικού της Ρώμης για την Ίδρυση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (Ρώμη 1998). Παραθέτει επίσης στις πρόσφατες καταγραφές της αξιολόγησης της πορείας προς την ισότητα φύλου των πορισμάτων Πεκίνο +5, +10, +15 και πιο πρόσφατα του Πεκίνο +20 (2015), κάνοντας έτσι ορατά τα θρησκευτικά προσκόμματα της πορείας προς την ισότητα.

Λέξεις κλειδιά: φύλο, νεωτερικότητα, παγκοσμιοποίηση, Διεθνή Δίκτυα Συνηγορίας, Παγκόσμιες Συνδιασκέψεις

---

* Λέκτορας στο Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου, e-mail: charakaragiannopoulou@yahoo.gr

Chara Karagiannopoulou*

RELIGION AND GENDER EQUALITY: PATTERNS
OF A CONFRONTATIONAL RELATIONSHIP
IN THE INTERNATIONAL SETTING

ABSTRACT

This paper focuses on the polemics between the progressive and the conservative-patriarchal Transnational Advocacy Networks (TANs) within the framework of the UN World Conferences on Women. It consists of an effort to present the patterns of the confrontational intersection of women's human rights and the various faith-based restrictions imposed on them in the late modern era. The focus will be mainly on three texts: The Program of Action (UNFPA, Cairo, 1994), The Beijing Platform for Action (Beijing, 1995), and The Rome Statute establishing the International Criminal Court (Rome, 1998). It also discusses recent developments regarding the relationship between gender equality and religion by taking into consideration the outcomes of the special sessions of the 23rd, 49th, 54th, and 59th UN General Assemblies known as Beijing +5, +10, +15 and +20. It is argued that organized religious systems set impediments on the way toward gender equality.

Key-words: *gender, globalization, modernity, TANs (Transnational Advocacy Networks), UN World Conferences*

ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ, ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΛΑΙΣΙΟ
ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

Τα γυναικεία δικαιώματα είναι προϊόν της νεωτερικής διαδικασίας, η οποία συνδέεται με τη διάκριση πολιτικής και θρησκευτικής σφαιράς, την αναγνώριση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και την ανάδειξη του κοσμικού κράτους, αποσυνδεδεμένου από θρησκευτικές νοηματοδοτήσεις. Η νεωτερικότητα πέραν των κοινωνικο-δομικών χαρακτηριστικών που της προσδίδονται (αποδυνάμωση της παραδοσιακής κοινότητας και ένταξη στο εθνικό κέντρο, διεισδυτικότητα του κράτους στην περιφέρεια, ολική διαφοροποίηση των θεσμικών σφαιρών, και εξάπλωση της εξατομίκευσης) (Μουζέλης, 2014) είναι η μετα-Βεστφαλική εκείνη περίοδος που προσλαμβάνεται ως εποχή της εκκοσμίκευσης. Το κράτος αναδύεται ως ο κυρίαρχος φορέας της πολιτικής εξουσίας και η θρησκεία υπό τη θεσμική της έκφραση (ως Εκκλησίας) χάνει έδαφος, υποχωρεί, και υπ' αυτήν την έννοια αποδυναμώνεται. Οι μεγάλοι στοχαστές (August Comte, Herbert Spencer, Emile Durkheim, Max Weber, Karl Marx, Sigmund Freud, Peter Berger κ.λπ.) προφητεύουν μάλιστα τον αναπόφευκτο επικείμενο «θάνατό» της, που θα επέλθει ως συνέπεια της αστικοποίησης, της εξάπλωσης της γραφειοκρατίας, του ορθολογισμού, της έκρηξης των επιστημών και της ανάπτυξης της μοντέρνας βιομηχανικής κοινωνίας. Έτσι διαμορφώνεται η θεωρία της εκκοσμίκευσης.¹

Κι ενώ η πρώιμη φάση της νεωτερικότητας διακατέχεται από τη βεβαιότητα της παρακμής της θρησκείας και την απώθηση των αρχών της στο περιθώριο, η ύστερη συνοδεύεται από σειρά γεγονότων που αναθεωρούν την εκκοσμητική θέση. Η θρησκεία γίνεται πλέον ορατή στο διεθνές περιβάλλον με την Ιρανική επανάσταση (1979), την ανατροπή του Σομόζα και την επικράτηση των Σαντινίστας στη Νικαράγουα (επίσης το 1979), αλλά και με την ανατροπή του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Πολωνία με την αδιαμφισβήτητη συμβολή του Πάπα Ιωάννη Παύλου II και της Καθολικής Εκκλησίας (1989). Η πώση του κομμουνισμού επαναφέρει την ορατότητα

---

1. Ένα μικρό ενδεικτικό δείγμα της συζήτησης περί της εγκυρότητας της θεωρίας της εκκοσμίκευσης προσφέρεται στις ακόλουθες έρευνες: Norris, P. and Inglehart, R. (2004). *Sacred and secular*. New York: Cambridge University Press. Stark, R. (1999). Secularization, R.I.P. *Sociology of Religion*, 60 (3), σελ. 249-273. Philpot, D. (2002). The challenge of September 11 to secularism in international relations. *World Politics*, 55, σελ. 66-95.

της θρησκείας στα κράτη του ανατολικού μπλοκ αποδυναμώνοντας το «δόγμα της εκκοσμίκευσης». ² Κατόπιν δε του τρομοκρατικού χτυπήματος της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, η επικρατούσα άποψη περί διαχωρισμού της θρησκείας από την πολιτική και τοποθέτησης της πρώτης στην ιδιωτική σφαίρα ενώ της δεύτερης στη δημόσια, δέχεται ένα ισχυρότατο πλήγμα (Philpott, 2002). Η θρησκεία λοιπόν, στη φάση της ύστερης νεωτερικότητας, «ζει» ³ (διαβρώνοντας την θέση της εκκοσμίκευσης (Hadden, 1987), είναι ορατή (ο προβληματισμός γύρω από το ρόλο της σε ό,τι αφορά την εθνική και διεθνή πολιτική καταλαμβάνει μεγάλο χώρο στη δημόσια συζήτηση –μεντιακή και επιστημονική), και διάγει περίοδο αναβίωσης, και «δημόσιας ακμής» (Berger, 1999· Davie, 2002· Berger et. al., 2016).

Οι μετα-βιομηχανικές κοινωνίες, όμως, απομακρυνόμενες ολοένα και περισσότερο από την παράδοση και τις αξίες που η θεσμική θρησκεία ευαγγελίζεται, συνεχίζουν να αναζητούν μια κοσμική ηθική. Η επίμονη αυτή προσπάθειά τους ευοδώνεται εντός του πλαισίου του πλουραλισμού, όπου υποστασιοποιούνται τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ο κοινωνικός εκσυγχρονισμός συνοδεύεται από φιλελευθεροποίηση και αύξηση του κύματος της διεκδίκησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ισότητας φύλου (Inglehart and Norris, 2003, σελ. 49-72).

2. Τα ερωτήματα που αφορούν, πρώτον, το βαθμό της διάβρωσης που υπέστη η θρησκεία στις χώρες του ανατολικού μπλοκ κατά τη διάρκεια του κομμουνιστικού καθεστώτος και, δεύτερον, το βαθμό της θρησκευτικότητας σ' αυτές μετά την πώση του, είναι δύσκολο να απαντηθούν με σαφήνεια. Οι θέσεις των ερευνητών διαφοροποιούνται κυρίως λόγω της έλλειψης δεδομένων (Norris and Inglehart, 2004, σελ. 111). Κάποιοι συμφωνούν πως η νεώτερη γενιά δεν βιώνει σημαντική αναβίωση των θρησκευτικών αξιών, πεποιθήσεων και συμπεριφορών (Norris and Inglehart, 2004, σελ. 131· Bruce, 2009, σελ. 146-147), άλλοι πάλι καταγράφουν αυξητική πορεία της θρησκευτικότητας ακόμη και με τη μορφή νέων μορφών πνευματικότητας (Pollack, 2003). Όλοι όμως συγκλίνουν στο γεγονός της επανεμφάνισης της θρησκείας στο δημόσιο χώρο.

3. Ο ρόλος της μάλιστα απασχολεί τους ερευνητές πολλών επιστημονικών πειθαρχιών, μεταξύ αυτών και τους διεθνολόγους οι οποίοι, ιδιαίτερα μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, μελετούν το ρόλο της θρησκείας στη διεθνή πολιτική και διακυβέρνηση. Ενδεικτικά αναφέρω κάποιες από τις πιο πρόσφατες μελέτες: Fox, J. (2008). *A world survey of religion and the state*. Cambridge University Press. Series Cambridge Studies in Social Theory, Religion and Politics· James, P. (ed.) (2011). *Religion, identity and global governance*. Toronto: University of Toronto Press· Norris, P. and Inglehart, R. (second edition 2011). *Sacred and secular: Religion and politics worldwide*. Cambridge University Press· Wilson, K. E. (2012). *After secularism: Rethinking religion in global politics*. Palgrave Macmillan· Haynes, J. (second edition, 2013). *Introduction to international relations and religion*. London, New York: Routledge κ.λπ.

Εντούτοις, η θρησκεία, κατά την ύστερη νεωτερικότητα, συνεχίζει να επηρεάζει τις κοινωνικές νόρμες και τους ρόλους των έμφυλων υποκειμένων και δεν φαίνεται διατεθειμένη να επιτρέψει την απομείωση της ισχύος της. Εντός του αφηγήματος της σύγκρουσης θρησκείας – κοσμικότητας, η διαλεκτική θρησκευτικού – κοσμικού εκλαμβάνεται ως μάχη η οποία έχει ήδη αναδείξει το κράτος ως νικητή του πρώτου γύρου (σύγκρουση Εκκλησίας – Κράτους). Το διακύβευμα, εντός του ίδιου πλαισίου σκέψης είναι η κοινωνία. Η κοσμικότητα και η θρησκεία αντιπαλεύουν εκ νέου στο κοινωνικό πεδίο. Έτσι η θρησκεία εκλαμβάνει την τάση της αναγνώρισης και αποδοχής των προοδευτικών κοινωνικών αξιών ως απειλή. Η διείσδυσή τους στη μοντέρνα κοινωνία ερμηνεύεται από τη θρησκεία ως υποχώρηση αναφορικά με την ήδη διαμορφωμένη παράδοση, την οποία πρέπει να διαφυλάξει, και ως ήττα σε ένα πεδίο όπου έχει γίνει πολυετής επένδυση δυνάμεων εκ μέρους της. Η μεταβολή των κοινωνικών δεδομένων προσλαμβάνεται ως περαιτέρω αποδυνάμωση του θρησκευτικού θεσμού. Γι' αυτόν το λόγο διαφορετικές θρησκείες δημιουργούν μεγαλύτερα ή μικρότερα προσκόμματα στην ανοδική πορεία του κύματος της ισότητας (Inglehart and Norris, 2003, σελ. 49-72). Η θρησκεία φαίνεται να υπονομεύει τους πυλώνες της εκκοσμίκευσης, ένας εκ των οποίων είναι τα Γυναικεία Ανθρώπινα Δικαιώματα.

Η ύστερη νεωτερικότητα, εκτός από μετα-εκκοσμικευτική⁴ εποχή (περίοδος δηλαδή επανεμφάνισης της θρησκείας και αναγνώρισης της δυναμικής της), γίνεται αντιληπτή κυρίως ως παγκοσμιοποίηση, και χαρακτηρίζεται: α) από την απομάκρυνση από το κρατοκεντρικό

---

4. Ο όρος «μετα-εκκοσμίκευση» χρησιμοποιείται σε πολλά επιστημονικά πεδία και νοηματοδοτείται διαφορετικά σε καθένα απ' αυτά. Έτσι το πρόθεμα «μετά-» στον όρο υποδηλώνει: για την κοινωνιολογία, την επιστροφή της θρησκείας στις κοινωνίες που προηγουμένως θεωρούνταν εκκοσμιευμένες, για την πολιτική επιστήμη, την επανεκτίμηση των μοντέλων διακυβέρνησης υπό την πρόκληση της προσαρμογής τους στις απαιτήσεις των κοινωνιών του θρησκευτικού πλουραλισμού (ιδιαίτερα των δυτικών) για την πολιτική φιλοσοφία, την αξιακή πρόκληση για τη θεολογία, το πλαίσιο εντός του οποίου οι θρησκευτικές ταυτότητες αναζητούν χώρο και ρόλο σε σχέση με το κράτος και την κοινωνία των πολιτών και για την ιστορία, την ένταξη του εκσυγχρονισμού και του πολιτισμού στο ιστορικό συγκείμενο. Αν και η μετα-εκκοσμίκευση σημασιοδοτείται διαφορετικά κάθε φορά, υπάρχει ένα κοινό στοιχείο στον προβληματισμό που αναπτύσσεται. Οι σχέσεις μεταξύ θρησκείας και πολιτικής χρειάζεται να επαναπροσδιοριστούν υπό το φως της συνεχούς παρουσίας της θρησκείας στη σύγχρονη εποχή. Οι Carrette και King προτείνουν την προσέγγιση της μετα-εκκοσμίκευσης ως ένα εκ νέου «άνοιγμα» σε πνευματικά ζητήματα (questions of the spirit) (Carrette and King, 2005).

διακρατικό διεθνές σύστημα (state-system) προς την υιοθέτηση ενός ερμηνευτικού μοντέλου πολλαπλών δρώντων (mixed-actor model), το οποίο κατατάσσει μεν τα κράτη στην κατηγορία των κύριων δρώντων, αναγνωρίζει δε την ύπαρξη κι άλλων παικτών, β) από την ανάπτυξη των διασυνοριακών ή διεθνικών (transnational) ροών και ανταλλαγών (ανθρώπων, προϊόντων, πληροφοριών, ιδεών), γεγονός που καθιστά τα κρατικά σύνορα «πορώδη» και αυξάνει την αλληλεξάρτηση και διασύνδεση των κρατών, και γ) από την ιδέα πως το διεθνές σύστημα λειτουργεί περισσότερο ως «διεθνής κοινωνία» που έρχεται αντιμέτωπη με συλλογικά διλήμματα (collective dilemmas) (Heywood, 2013, σελ. 32-66). Σ' αυτό λοιπόν το πλαίσιο δημιουργούνται και δραστηριοποιούνται οι Διεθνείς Οργανισμοί (όπως ο ΟΗΕ) οι οποίοι άλλοτε χρησιμοποιούνται ως εργαλεία για την επίτευξη του εθνικού συμφέροντος, άλλοτε εκλαμβάνονται ως πεδία συζήτησης και διαπραγμάτευσης (μόνιμοι θεσμοί συνεδριακής διπλωματίας) και άλλοτε πάλι αναδεικνύονται ως δρώντες, εφόσον επιτρέπουν στα κράτη να αναλαμβάνουν συντονισμένη δράση (Riteberger, 2006).

Η σύγκρουση εκκλησίας-κράτους που καταγράφηκε σε τοπικό-εθνικό επίπεδο κατά την περίοδο της πρώιμης νεωτερικότητας, μεταλλάσσεται σε διαμάχη υπερίσχυσης μεταξύ του προοδευτικού και του συντηρητικού παραδείγματος και διεθνοποιείται την εποχή της παγκοσμιοποίησης. Ο ΟΗΕ αναλαμβάνει την υπεράσπιση και προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και ως δρών επιδιώκει να αποσπάσει θεσμικά μέρη από τις θεσμικές θρησκείες, να υψωθεί πάνω και πέρα από αυτές (και τις μεταξύ τους διαφορετικές κοσμοθεωρήσεις) και να προβάλει αξίες και αρχές ως πανανθρώπινες -οικουμενικές.

Εστιάζοντας λοιπόν στο ζήτημα της προώθησης των γυναικείων ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις διεθνείς αρένες των διαβουλεύσεων, διερωτάται κανείς αν η συγκρουσιακή σχέση θρησκείας και ισότητας φύλου αφήνει αποτυπώματα και ποια τελικά είναι η έκβαση της αντιπαράθεσης.

Οι Διεθνείς Συνδιασκέψεις του ΟΗΕ που έλαβαν χώρα από τη δεκαετία του 1990 ως και σήμερα προσφέρουν έδαφος για δράση τόσο των συνηγόρων της προώθησης των γυναικείων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όσο και των σκεπτικιστών, οι οποίοι αντιπαράσσονταν(-νται) στην ευρεία διάδοση και εφαρμογή τους. Εντός των πεδίων δράσης αναδύονται Διεθνικά Δίκτυα Συνηγορίας⁵ αντιπα-

5. Τα «Διεθνικά Δίκτυα Συνηγορίας» (Transnational Advocacy Networks) διαφορο-

ρατιθέμενων απόψεων (Transnational Advocacy Networks) (Keck and Sikkink, 1998). Ποικίλοι δρώντες, κράτη, ΜΚΟ, αλλά και Εκκλησίες (Keck and Sikkink, 1998, σελ. 9) συνενώνουν τις δυνάμεις τους (δημιουργούν δηλαδή δίκτυα) με στόχο την προώθηση των θέσεών τους ή την παρεμπόδιση μεταρρυθμίσεων με τις οποίες δεν συμφωνούν. Τα «μέλη» τέτοιων δικτύων επιδιώκουν να διαμορφώσουν την κρατική συμπεριφορά (σε τοπικό-εθνικό επίπεδο) ως αποτέλεσμα ενός «boomerang effect» (Keck and Sikkink, 1998, σελ. 13-14). Ο διεθνής χώρος αποτελεί για αυτά πεδίο αναζήτησης ομοϊδεατών «συμμαχικών» που θα συστοιχηθούν γύρω από θέματα τα οποία υπερβαίνουν τις πολιτισμικές διαφοροποιήσεις και το εθνικό πολιτικό συγκείμενο (Keck and Sikkink, 1998, σελ. 204) (π.χ. προστασία ευάλωτων ατόμων από τυχόν σωματική βλάβη ή ισοτιμία ευκαιριών) για να επιφέρουν ή να παρεμποδίσουν μεταρρυθμίσεις σε τοπικό επίπεδο, επηρεάζοντας προηγουμένως τους ισχυρούς διεθνείς δρώντες.

Τα κείμενα (Πρακτικά, Εκθέσεις αλλά και Πολιτικές Διακηρύξεις ή Προγράμματα Δράσης) που προέκυψαν από τις Παγκόσμιες Συνδιασκέψεις του ΟΗΕ αποκαλύπτουν την έντονη αντιπαράθεση δύο ρευμάτων, ενός συντηρητικού-πατριαρχικού κι ενός προοδευτικού. Η διαπάλη καταγράφεται τόσο σε προ-συνεδριακό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο επίσημα διατυπωμένων θέσεων αντίρρησης, υπό τη μορφή Επιφυλάξεων οι οποίες συνοδεύουν τα τελικά επίσημα κείμενα.

Ένα Διεθνικό Δίκτυο Συνηγορίας με δυναμική παρουσία στις Διεθνείς Συνδιασκέψεις του ΟΗΕ αναφορικά με τα γυναικεία ανθρωπινα δικαιώματα είναι το συντηρητικό-πατριαρχικό δίκτυο, μέλη του οποίου είναι το Βατικανό, τα καθολικά κράτη-δορυφόροι του καθώς και αρκετά ισλαμικά κράτη.⁶ Τη στιγμή λοιπόν που κάποιοι

ποιούνται από του «συνασπισμούς» ή τις «συμμαχίες» διότι τα μέρη τους έχουν πιο χαλαρή και ανοικτή σχέση μεταξύ τους και χαρακτηρίζονται από τα ακόλουθα: «κεντρική» υιοθέτηση αξιών, δράση σε διεθνές επίπεδο, κοινή γλώσσα, πεποίθηση πως τα άτομα μπορούν να φέρουν την αλλαγή, ευφυή διαχείριση των δεδομένων, υιοθέτηση μελετημένων πολιτικών στρατηγικών, υιοθέτηση συμβολικής πολιτικής που μπορεί να καταστεί ελκυστική, κλπ. (Keck and Sikkink, 1998, σελ. 2)

6. Στο Περίνο (1995) οι καθολικές χώρες που συστοιχίστηκαν με το Βατικανό ήταν το Περού, η Γουατεμάλα, το Εκουαδόρ, η Βολιβία, η Αργεντινή, και η Μάλτα. Στην συμμαχία «προσχώρησαν» επίσης (από την πλευρά των μουσουλμανικών χωρών) το Ιράν, η Αίγυπτος, η Λιβύη, το Μαρόκο, η Τυνησία, η Μαυριτανία, το Κουβέιτ, το Ιράκ, η Ινδονησία, η Μαλαισία. Η αρχική αυτή σύνθεση της συμμαχίας μεταβλήθηκε στις

κάνουν λόγο για «σύγκρουση των πολιτισμών» υπονοώντας κυρίως τη σύγκρουση μεταξύ Δύσης και Ισλάμ (Huntington, 1996), έρχονται οι συνέργειες των «αφηγηματικών εχθρών» σε ζητήματα γυναικείων ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως απάντηση. Έτσι μπορεί να γίνει λόγος για μια (αν)ιερή συμμαχία, η οποία έχει περιχαρακώσει τη συζήτηση σχετικά με το φύλο και την ισότητα, τη σεξουαλικότητα, τα αναπαγωγικά δικαιώματα και τη θέση των γυναικών στην οικογένεια, στη βάση του συντηρητισμού και της πατριαρχίας, και επιζητά να παρεμποδίσει την διάδοση των νορμών, οι οποίες σχετίζονται με τα ανθρώπινα γυναικεία δικαιώματα, ως οικουμενικών.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η μεθοδολογία που ακολουθείται στην παρούσα έρευνα είναι η συστηματική και ποιοτική ανάλυση περιεχομένου των προς διερεύνηση κειμένων (Berelson, 1952). Το ζητούμενο της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου που επιχειρείται εδώ είναι η εύρεση και η ανάλυση των κύριων ζητημάτων, τα οποία αναδύονται μέσα από τα κείμενα που συνθέτουν το σώμα της παρούσας έρευνας, η σύγκριση των θέσεων που διαμορφώνονται γύρω από αυτά, και η μελέτη των γραμμών επιχειρηματολογίας που χαράσσονται. Η ανάλυση στοχεύει, πρώτον, στον προσδιορισμό των κύριων θέσεων που εκφράζονται και των κύριων ομάδων που τις εκφράζουν. Όπως συμβαίνει συνήθως, κάθε θέση συνοδεύεται από επιχειρήματα, τα οποία τοποθετούνται στην ίδια θεματική κατηγορία σε μια προσπάθεια να γίνει ορατή μια ευρύτερη τυπολογία υποστηρικτών και κριτικών επιχειρημάτων τα οποία χρησιμοποιούνται από κάθε πλευρά.

Η ανάλυση περιεχομένου που επιχειρείται στην παρούσα μελέτη αφορά τρία κυρίως κείμενα: το *Πρόγραμμα Δράσης* το οποίο αποτελεί προϊόν της Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης του Καΐρου για τον Πληθυσμό και την Ανάπτυξη (1994), την *Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνο* που θεωρείται «παγκόσμιο ευαγγέλιο» της πορείας προς την αναγνώριση των γυναικείων δικαιωμάτων ως ανθρωπίνων δικαιωμάτων και υπήρξε το αποτέλεσμα της 4ης Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης του ΟΗΕ για τις Γυναίκες (1995), και το *Καταστατικό της Ρώμης* το οποίο προέκυψε από τη Συνδιάσκεψη της Ρώμης για την

επόμενες Παγκόσμιες Συνδιασκέψεις για τις Γυναίκες, συνέχισε, όμως, να υφίσταται και να δρα δυναμικά.

Ίδρυση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (1998). Επίσης προχωρά στην ανάλυση των καταγραφών της αξιολόγησης της πορείας προς την ισότητα φύλου που αφορούν την 23^η Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ στη Νέα Υόρκη (Πεκίνο +5) το 2000 (αρχή της χιλιετίας), και πιο πρόσφατα την 59η Σύνοδο της Επιτροπής για την Κατάσταση των Γυναικών, που φέρει τον τίτλο Πεκίνο+20, και έγινε επίσης στη Νέα Υόρκη δεκαπέντε χρόνια αργότερα (2015).

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Το παρόν κείμενο οριοθετείται από αναπόφευκτους περιορισμούς που περιχαράκωνουν τις αναφορές και θέτουν πλαίσια. Έτσι, πρώτον, το άρθρο θα εστιάσει στη στάση και τη δράση του συντηρητικού – πατριαρχικού διεθνικού Δικτύου Συνηγορίας και δεν θα γίνει λεπτομερής αναφορά στις προοδευτικές εκείνες δυνάμεις (το προοδευτικό μπλοκ) που δρουν, συνασπίζονται και προτείνουν τη διεύρυνση των γυναικείων ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Δεύτερον, η παρούσα μελέτη εστιάζει στη συμμαχία της Καθολικής Εκκλησίας και των μουσουλμανικών κρατών⁷ και δεν περιλαμβάνει τη διερεύνηση της στάσης την οποία κράτησε η Ορθόδοξη Εκκλησία (ή οι Ορθόδοξες Εκκλησίες ή χώρες που αναγνωρίζουν την Ορθοδοξία ως επίσημο θρήσκευμα π.χ. Ρωσία κ.λπ.) στις Παγκόσμιες Συνδιασκέψεις που ασχολήθηκαν με ζητήματα ισότητας φύλου. Κριτήριο για τη μη ενασχόληση της παρούσας μελέτης με την «Ορθοδοξία» (είτε ως εκκλησίες είτε ως κράτη) υπήρξε το γεγονός πως (ανεξάρτητα από τη στάση που κρατήθηκε), αυτές/ά δεν εμφανίζονται ως «μέλη» της «(αν)ιερής συμμαχίας». Η προσπάθεια για τη δημιουργία της συντηρητικής συμμαχίας μεταξύ Καθολικών και Μουσουλμάνων είχε ήδη αρχίσει από το 1992 ως πράξη αντίθεσης του Πάπα στην προαναγγελία των προθέσεων του υποψηφίου για την προεδρία της Αμερικής Μπιλ Κλίντον κατά τη διάρκεια της προεκλογικής του καμπάνιας. Ο Κλίντον διαμήνυε τη διασφάλιση Ομοσπονδιακών Κονδυλίων για τη διενέργεια εκτρώσεων και την προώθηση του ζητήματος του οικογενειακού προγραμματισμού σε φτωχές χώρες έναντι παροχής εξωτερικής βοήθειας (foreign aid).

---

7. Θα πρέπει κανείς να λάβει υπόψη του πως η αναφορά στα Μουσουλμανικά κράτη δεν περιλαμβάνει το σύνολο αυτών, αλλά μια ομάδα που, όπως αναφέρθηκε στην υποσ. 5, συνεχώς μεταβάλλεται, λόγω αποχώρησης κάποιων ή προσχώρησης άλλων.

Αμέσως μετά την υπογραφή των Εκτελεστικών Διαταγμάτων από τον Κλίντον την ημέρα της Ανάληψης των Προεδρικών του καθηκόντων (23 Ιανουαρίου 1993), ο Πάπας ξεκίνησε την προσπάθεια εύρεσης συμμάχων μέσω της επίσκεψης απεσταλμένων του σε διάφορα μουσουλμανικά κράτη. Πρόθεσή του ήταν η ύπαρξη μιας συντονισμένης αντίστασης στα ζητήματα που αφορούσαν γυναικεία δικαιώματα στην επερχόμενη Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για τον Πληθυσμό και την Ανάπτυξη στο Κάιρο (1994) (Weigel, 1999, σελ.715). Μεταξύ 1995-2000 υπήρξαν πολλές προσπάθειες (και δείγματα) συνεργασίας των «μελών» της συμμαχίας Καθολικισμού και Ισλάμ (Bayes and Tohibi, 2001, σελ. 3-5).

Τρίτον, η πληθώρα των πληροφοριών που σωρεύονται κατά τη διαδικασία της προσέγγισης των Παγκόσμιων Συνδιασκέψεων (και του συνόλου των κειμένων που τις συνοδεύει: άρθρα Τύπου, πρακτικά συναντήσεων προετοιμασίας των διεθνών Συνδιασκέψεων, Εκθέσεις, επίσημα τελικά κείμενα Δράσης, Πολιτικές Διακηρύξεις κ.λπ.) με την οπτική του φύλου και τη «χρήση» της θρησκείας ως εργαλείου ανάλυσης, καθυποτάσσει την επιθυμία του/της ερευνητή/-τριας, και υποχρεώνει σε συγκεκριμένες επιλογές.

Τέταρτον, κριτήριο επιλογής υπήρξε η σημασία των Επίσημων Κειμένων (*Πρόγραμμα Δράσης του Καΐρου, Πολιτική Διακήρυξη και Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνο, Καταστατικό της Ρώμης, και Πολιτικές Διακηρύξεις των Πεκίνο +5, +20*), που προέκυψαν από τις προαναφερθείσες Συνδιασκέψεις, για την προώθηση των γυναικείων ανθρωπίνων δικαιωμάτων παγκοσμίως. Αν και όλα, πλην ενός, δεν είναι δεσμευτικά και χαρακτηρίζονται ως «ήπιος» νόμος (soft law) σε διεθνές επίπεδο (Buss, 1998, σελ. 342), έχουν συμβάλει πολύ στη διεύρυνση του καταλόγου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη διάδοση των αξιών που συνυφαίνονται με αυτά. Ιδιαίτερα η *Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνο* είναι κείμενο κατεύθυνσης, κλειστό σε περαιτέρω διαβούλευση (στο πλαίσιο μεταγενέστερων Συνόδων της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ), το οποίο εξασφαλίζει διεθνή δέσμευση, αν και δεν ενέχει το χαρακτήρα του «σκληρού νόμου» του Διεθνούς Δικαίου. Η υιοθέτησή της οδηγεί στη διαμόρφωση πολιτικών ισότητας και η πορεία της εφαρμογής της αποτιμάται ανά πενταετία με σταθμούς εκτίμησης και ελέγχου (Πεκίνο +5, Πεκίνο+10, Πεκίνο+15, Πεκίνο+20). Το μόνο εκ των κειμένων στα οποία θα αναφερθούμε που εντάσσεται στη «σκληρή» διεθνή νομοθεσία και έχει απόλυτα δεσμευτικό χαρακτήρα είναι το *Καταστατικό της Ρώμης* για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο.

ΤΟ ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΠΛΕΓΜΑ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗΣ
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Το συντηρητικό-πατριαρχικό Διεθνικό Δίκτυο Συνηγορίας ενέταξε τον προβληματισμό του εντός σαφούς πλαισίου, υιοθέτησε θέσεις υπό το σχήμα «σωστό-λάθος» και υπό αυτούς τους όρους ασχολήθηκε με τα εξής ζητήματα: α) το «φύλο» και την «ισότητα» β) τη σεξουαλικότητα, γ) την αναπαραγωγή, δ) την οικογένεια, και ε) την κρατική κυριαρχία.

«Φύλο», «ισότητα», συμπληρωματικότητα

Το Βατικανό και κάποια ισλαμικά κράτη υιοθέτησαν στη πορεία όλων των Παγκόσμιων Συνδιασκέψεων (Κάιρο, Πεκίνο, Ρώμη και Νέα Υόρκη – ως πρόσφατα στο Πεκίνο +20,) κοινή εχθρική στάση απέναντι στους όρους «ισότητα» και «φύλο». Το Δίκτυο υποστηρίζει πως το «φύλο» πρέπει να εκλαμβάνεται ως βιολογικά καθορισμένο, δηλαδή «φυσικό» και αμετάβλητο, και όχι ως κοινωνικά κατασκευασμένο και άρα μεταβαλλόμενο. Έτσι νομομοποιούνται οι κοινωνικοί ρόλοι (και οι υπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες) ως απορρέοντες από τις βιολογικές διαφορές και αποκλείεται η αποδοχή ταυτοτήτων εκτός του ετερόφυλου παραδείγματος. Το Δίκτυο τάσσεται δυναμικά κατά της χρήσης του όρου «φύλο» στα επίσημα τελικά κείμενα (UN 1996, Chapter V, Reservations, para. 12).

Εξίσου επιθετική είναι η στάση του Δικτύου και απέναντι στη χρήση του όρου «ισότητα» (equality). Αντιπροτείνει μάλιστα την αντικατάσταση του όρου «ισότητα» διά του όρου «ισοτιμία» (equity). Στο κείμενο των Επιφυλάξεων της *Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνο* αναφέρεται:

Η έννοια της ισότητας σύμφωνα με την δική μας ερμηνεία λαμβάνει υπόψη της το γεγονός πως ενώ οι γυναίκες είναι ίσες με τους άνδρες όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα και την αξιοπρέπεια, οι διαφορετικοί τους όμως ρόλοι και [διαφορετικές] υποχρεώσεις τους απαιτούν ένα ισότιμο σύστημα (equitable system) δικαιωμάτων το οποίο θα λαμβάνει υπόψη του τις προτεραιότητες και τις ανάγκες των γυναικών που απορρέουν από τους πολλαπλούς [βιολογικά υπαγορευμένους] ρόλους τους (UN 1996, Chapter V, Reservations, para. 15).

Τα ισλαμικά κράτη εμμένουν στο «ίσο αλλά διαφορετικό» για να υποστηρίξουν την πρόσβαση των αγοριών στα κληρονομικά δικαιώματα και να τεκμηριώσουν τον αποκλεισμό των κοριτσιών από αυτό το δικαίωμα. Το Βατικανό, αν και δεν συντάχτηκε με το λόμπι του αποκλεισμού των κοριτσιών από την κληρονομιά, συστοιχήθηκε με τα ισλαμικά κράτη για τα ζητήματα που αφορούσαν στο γάμο, τη μητρότητα και την οικογένεια, ωθούμενο από παρόμοια ιδεολογική βάση.

Η Αγία Έδρα (Holy See) εισηγήθηκε επίσης την έννοια της «συμπληρωματικότητας» (complementarity) ανδρών και γυναικών έναντι της μεταξύ τους ισότητας. Το Βατικανό θεωρεί τους άνδρες και τις γυναίκες άτομα ίσα όσον αφορά την αξιοπρέπεια, αλλά βιολογικά διαφορετικά και –ως εκ τούτου– κοινωνικά άνισα και εγκλωβισμένα στους παραδοσιακούς τους ρόλους (Buss, 1998, σελ. 347). Οι γυναίκες μπορούν να ευεργετήσουν την κοινωνία λόγω των ιδιαίτερων ρόλων που αναλαμβάνουν και αυτό πρέπει να διαφυλαχθεί. Το Δίκτυο εμφανίζεται απρόθυμο να υιοθετήσει τη γλώσσα των «ίσων δικαιωμάτων» και αντιπροτείνει αυτή της «αξιοπρέπειας και της αξίας» των γυναικών (UN 1996, Chapter V, Reservations, para. 12).

Την ίδια στάση κρατά το συντηρητικό-πατριαρχικό δίκτυο και στο Πεκίνο+5 όπου εμμένει μάλιστα στην αντικατάσταση του όρου «ανθρώπινα δικαιώματα» (και κατ' επέκταση γυναικεία ανθρώπινα δικαιώματα) με τον όρο «ανθρώπινη αξιοπρέπεια» (International Women's Tribune Centre, 2000, σελ. 12).

Σεξουαλικότητα

Το Βατικανό και οι ισλαμικές χώρες συνηγορούν, επίσης, πρώτον, κατά του δικαιώματος των γυναικών να έχουν τον έλεγχο του σώματός τους και της σεξουαλικότητάς τους, δεύτερον, υπέρ του ετεροσεξουαλικού παραδείγματος και, τρίτον, υπέρ του περιορισμού των νόμιμων ετεροσεξουαλικών σχέσεων εντός του γάμου.

Σχετικά με το πρώτο ζήτημα, τα αποτυπώματα της στάσης του συντηρητικού, πατριαρχικού αυτού Διεθνικού Δικτύου Συνηγορίας βρίσκονται σε όλα τα επίσημα κείμενα. Στη Συνδιάσκεψη του Καΐρου, το Βατικανό (UNFPA, 2004, σελ. 161-65), και η Αίγυπτος (UNFPA, 2004, σελ. 159) αντιτάχτηκαν στις αναφορές της «σεξουαλικής ελευθερίας των γυναικών» στο *Πρόγραμμα Δράσης*. Η δε Αγία Έδρα διατύπωσε Επιφυλάξεις για όλα τα κεφάλαια του *Προγράμ-*

ματος Δράσης (UNFPA, 2004, σελ. 161-165). Στο Πεκίνο, το κείμενο της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνο, και ιδιαίτερα η παράγραφος 96 (που αφορά την αναπαραγωγική και τη σεξουαλική υγεία), η παράγραφος 97 (που περιλαμβάνει τη διατύπωση: «*οι γυναίκες έχουν το δικαίωμα να έχουν τον έλεγχο του σώματός τους και να αποφασίζουν ελεύθερα και υπεύθυνα για ζητήματα που σχετίζονται με τη σεξουαλικότητά τους, συμπεριλαμβανομένων όσων σχετίζονται με την σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία*») «καταδικάστηκαν» περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο σημείο του συνολικού κειμένου. Ο μεγαλύτερος αριθμός Επιφυλάξεων που διατυπώθηκαν και οι περισσότερες παρενθέσεις που τέθηκαν στο κείμενο αφορούσαν αυτές τις παραγράφους.

Στη Νέα Υόρκη (Πεκίνο+5), το Βατικανό και το Ιράν πρωτοστάτησαν στο λόμπι της απαγόρευσης του δικαιώματος των γυναικών να ελέγχουν τη σεξουαλικότητά τους και πέτυχαν την απομάκρυνση της αντίστοιχης διατύπωσης από την Πολιτική Διακήρυξη (International Women's Tribune Centre, 2000).

Κατά τη διάρκεια της 49^{ης} Συνόδου της Επιτροπής για τη Θέση των Γυναικών (Πεκίνο +10), τα ζητήματα που σχετίζονται με τα «σεξουαλικά δικαιώματα» (sexual rights), ιδιαίτερα το ζήτημα της πορνείας και του trafficking, «έσπασαν» το γνωστό σχήμα της σύγκρουσης μεταξύ προοδευτικών και συντηρητικών δικτύων συνηγορίας και διαμόρφωσαν ένα πολύ πιο περίπλοκο σύμπλεγμα συστοιχίσεων και διαιρέσεων (Collet, 2006). Έτσι μέρος των φεμινιστικών οργανώσεων, ομάδων αλλά και η Ένωση Κατά του Trafficking (Coalition Against Trafficking) συνασπίστηκαν με τις θρησκευτικές οργανώσεις (faith based organizations) υιοθετώντας τη ριζοσπαστική φεμινιστική (radical feminist) προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η πορνεία αποτελεί τη χειρότερη μορφή πατριαρχική καταπίεσης και είναι πράξη σεξουαλικής κακοποίησης. Η δε παγκόσμια βιομηχανία του σεξ εκλαμβάνεται ως στηριζόμενη στον εξαναγκασμό των γυναικών στην πορνεία. Αντίθετη στάση προς το ζήτημα κράτησαν άλλες φεμινιστικές οργανώσεις, οι οποίες ισχυρίστηκαν, πρώτον, πως μια τέτοια προσέγγιση αναπαράγει το στερεότυπο σύμφωνα με το οποίο οι γυναίκες δεν προχωρούν ποτέ οικειοθελώς σε σεξουαλικές σχέσεις με μόνο κίνητρο την ικανοποίηση της σεξουαλικής επιθυμίας κι όχι την «αγάπη» και, δεύτερον, πως η γενεσιουργός αιτία της πορνείας και του trafficking δεν είναι «η ζήτηση για αγοραίο σεξ αλλά η φτώχεια, η φυλή και οι έμφυλες ανισότητες» (Collet, 2006, σελ. 18-19).

Η κύρια διαπίστωση που προέκυψε από τις συζητήσεις και τις ζυμώσεις γύρω από τα «σεξουαλικά δικαιώματα» ήταν πως η απουσία σαφήνειας στην νοηματοδότησή τους αποδυναμώνει την προσπάθεια των προοδευτικών δικτύων για προώθησή τους. Αντίθετα, το γεγονός πως τα συντηρητικά δίκτυα συνηγορίας γνωρίζουν πολύ καλά τι επιδιώκουν και χρησιμοποιούν απλή και κατανοητή γλώσσα για τη διάδοση των ηθικών μηνυμάτων τους τα ενδυναμώνει φέρνοντας τα σε πλεονεκτικότερη θέση (Collet, 2006).

Αναφορικά με το δικαίωμα στον ομόφυλο σεξουαλικό προσανατολισμό, η αντίθεση του Βατικανού, των δεξιών-Προτεσταντών και των ισλαμικών κρατών υπήρξε εντονότατη στο Πεκίνο, όπου διαμόρφωσαν μια αντι-ομοφυλοφιλική ατζέντα (Otto, 1996, σελ.26). Το Βατικανό ξεκαθάρισε τις θέσεις του διά των Επιφυλάξεων που διατύπωσε, ισχυριζόμενο πως «*δεν είναι επιτρεπτή μια ασαφής ορολογία που να αφορά την σεξουαλικότητα και την γονιμότητα, ιδιαίτερα όταν αυτή μπορεί να ερμηνευτεί ως κοινωνική αποδοχή της «ομοφυλοφιλίας»*» (UN, 1996, Reservations para 12). Η Μαλαισία ως μέρος του Διεθνικού δικτύου διατυπώνοντας τις Επιφυλάξεις της σχετικά με την παράγραφο 96 της *Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνο*, χαρακτήρισε την ομοφυλοφιλία (homosexuality or lesbianism) «σεξουαλική ακολασία» (sexual promiscuity) την οποία απορρίπτει (UN, 1996, Reservations para 21). Επίσης τα ισλαμικά κράτη (συμπεριλαμβανομένων του Ιράν, του Ιράκ, της Λιβύης, της Τυνησίας, του Κουβέιτ, της Μαυριτανίας κ.λπ.) εξέφρασαν την αντίθεσή τους για την συμπερίληψη του όρου «σεξουαλικός προσανατολισμός» στην *Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνο* (UN, 1996, Chapter V, Reservations, σελ.154-175).

Στο Πεκίνο+5 (2000) το δίκτυο (Βατικανό - ισλαμικά κράτη και οι 350 εκπρόσωποί τους (International Women's Tribune Centre, 2000, σελ.10) δούλεψε σκληρά για να ανακόψει την πορεία προόδου προς την αναγνώριση των διακρίσεων βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού. Μάλιστα το Βατικανό, οι Καθολικές οργανώσεις και οι χώρες από την ομάδα των G-77⁸ υπήρξαν ιδιαίτερα μαχητικές εναντίον της

8. Οι G-77 είναι η μεγαλύτερη ομάδα των αναπτυσσομένων χωρών στον ΟΗΕ. Σ' αυτήν συμμετέχουν 133 κράτη. Πρόκειται για το μέσο με το οποίο οι χώρες αυτές προσπαθούν να διαμεσολαβήσουν και να προωθήσουν τα συλλογικά οικονομικά τους συμφέροντα, να ενισχύσουν την διαπραγματευτική τους ικανότητα αναφορικά με όλα τα διεθνή οικονομικά ζητήματα με τα οποία ασχολείται ο ΟΗΕ και να προωθήσουν την συνεργασία με τις αναπτυγμένες χώρες σε επίπεδο οικονομικό και τεχνολογικό. Πολλές

χρήσης γλώσσας που θα οδηγούσε ή θα άνοιγε το δρόμο προς αυτή την κατεύθυνση.

Το ζήτημα των σεξουαλικών επαφών εκτός του πλαισίου του (ετερόφυλου) γάμου επίσης οδήγησε σε διατύπωση Επιφυλάξεων στο *Πρόγραμμα Δράσης του Καίρου* από την πλευρά του Βατικανού, και του Ιράν (UNFPA, 2004, σελ. 164), τα οποία ισχυρίστηκαν πως το δικαίωμα των ατόμων να καθορίζουν την σεξουαλικότητά τους πρέπει να περιορίζεται στο πλαίσιο της έγγαμης σχέσης (Neale, 1998). Στο Πεκίνο το Βατικανό (UN 1996, Chapter V, Reservations: para 12), το Ιράν (UN 1996, Chapter V, Reservations, para 15) και η Λιβύη (UN 1996, Chapter V, Reservations, para 20) διά των Επιφυλάξεών τους επί της Πλατφόρμας Δράσης αποσαφήνισαν εκ νέου τις θέσεις τους.

Αναπαραγωγικά δικαιώματα

Ένας από τους κύριους λόγους για τους οποίους το συντηρητικό-πατριαρχικό δίκτυο απορρίπτει τα σεξουαλικά δικαιώματα των γυναικών σχετίζεται με την αντίθεσή του σε σειρά δραστηριοτήτων, τις οποίες εκλαμβάνει ως άμεσα σχετιζόμενες με αυτά (π.χ. την αντισύλληψη ή την έκτρωση) (Neale, 1998, σελ.108). Βέβαια μεταξύ των ισλαμικών χωρών καταγράφονται διαφοροποιήσεις. Έτσι χώρες με μεγάλο πληθυσμό, τάσσονται υπέρ του οικογενειακού προγραμματισμού, και οι υπόλοιπες υιοθετούν μια *φονταμενταλιστική* στάση υποστηρίζοντας περιορισμούς σε σχέση με τα αναπαραγωγικά δικαιώματα των γυναικών. Ωστόσο, παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις, Καθολικισμός και Ισλάμ συνασπίζονται για να μπλοκάρουν την προώθηση των αναπαραγωγικών δικαιωμάτων των γυναικών. Στο *Πρόγραμμα Δράσης του Καίρου*, το Βατικανό και οι εκπρόσωποι των ισλαμικών κρατών αντιτάχτηκαν δυναμικά στην ορολογία που χρησιμοποιήθηκε στο Κεφάλαιο VII (*Reproductive Rights and Reproductive Health*) (βλ. UNFPA, 2004, σελ.149-156). Το Βατικανό, η Αργεντινή και οι εκπρόσωποι πολλών Ισλαμικών κρατών (Κουβέιτ, Λιβύη, Μαλαισία, Μαρόκο) εξέφρασαν Επιφυλάξεις (UN, 1996, Chapter V, Reservations, paras 19, 20, 21, 24) σχετικά με το περιεχόμενο της παραγράφου 106 (κ) της *Πολιτικής Διακήρυξης και της Πλατ-*

ισλαμικές χώρες, οι οποίες έχουν παίξει πρωτεύοντα ρόλο στο συντηρητικό, πατριαρχικό Διεθνικό Δίκτυο Συνηγορίας είναι μέλη της G-77. Μεταξύ αυτών είναι η Αίγυπτος, το Μαρόκο, το Ιράν, το Κουβέιτ και η Λιβύη.

φόρμας Δράσης του Πεκίνο, η οποία προέτρεπε «τις κυβερνήσεις [μεταξύ άλλων] να επανεξετάσουν τους νόμους οι οποίοι περιείχαν ποινικές κυρώσεις κατά των γυναικών που είχαν υποστεί παράνομες εκπρώσεις» (UN, 1996, 106 (k)).

Δυνατό αποτύπωμα της δράσης του Δικτύου αποτελεί η αντίθεσή του στη συμπερίληψη της «υποχρεωτικής εγκυμοσύνης», μεταξύ των εγκλημάτων πολέμου στο *Καταστατικό της Ρώμης* για την Ίδρυση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Στη Ρώμη, το Βατικανό και η Σαουδική Αραβία έδωσαν σκληρή μάχη. Προς ικανοποίηση των συντηρητικών δυνάμεων, υπήρξε διευκρίνιση στο Άρθρο 7(2) (f) του *Καταστατικού της Ρώμης*, η οποία αποσαφηνίζει πως «αυτή η προσθήκη σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να ερμηνευτεί ως 'επιρροή' επί του εθνικού δικαίου για ζητήματα που σχετίζονται με την εγκυμοσύνη» (Rome Statute of the International Criminal Court, 1998).

Στην 23^η Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, (Πεκίνο+5), το γκρουπ των G-77 άρχισε να παρουσιάζει διαρροές. Οι περισσότερες χώρες της Λατινικής Αμερικής (με πρωτοστατούσες τη Βραζιλία και το Περού) αποφάσισαν να υιοθετήσουν κοινή προοδευτική θέση αναφορικά με το ζήτημα. Το νέο αυτό μπλοκ (γνωστό ως Some Latin American Countries –SLAC) δέχτηκε ισχυρές πιέσεις από το Βατικανό και από άλλα μέρη των G-77, τα οποία συντάχτηκαν με την Αγία Έδρα. Οι συντηρητικές δυνάμεις αντιτάχθηκαν με σθένος στα αναπαραγωγικά δικαιώματα ερμηνεύοντάς τα μονομερώς ως δικαίωμα στην έκτρωση (International Women's Tribune Centre, 2000, σελ. 12). Το προοδευτικό αυτό λόμπι ενδυναμώθηκε με την προσχώρηση 14 χωρών της Καραϊβικής (οπότε έγινε SLACC). Έτσι τα γυναικεία αναπαραγωγικά δικαιώματα έτυχαν στήριξης και προωθήθηκαν (Center for Reproductive Rights, 2000, σελ.2).

«Οικογένεια» (*family*), όχι «οικογένειες» (*families*)

Το συντηρητικό-πατριαρχικό Διεθνικό Δίκτυο Συνηγορίας αποδέχεται μόνο μία μορφή οικογένειας, αυτή στην οποία και οι δύο γονείς είναι ετερόφυλοι, γι' αυτό και απορρίπτει τη χρήση της λέξης «οικογένειες» (UN 1996, Reservations, UNFPA, 2004, Reservations; International Women's Tribune Centre, 2000). Δίνει έμφαση στο ρόλο των γυναικών ως μητέρων, απορρίπτοντας το δικαίωμα επιλογής στη μητρότητα. Απορρίπτει τη ριζοσπαστική φεμινιστική θέση ενδυνάμωσης των γυναικών ώστε αυτές να έχουν πρόσβαση στην αμει-

βόμνη εργασία, και υποστηρίζει την ιεραρχία μεταξύ των μελών της οικογένειας (με τον πατέρα να καταλαμβάνει την υψηλότερη θέση, την μητέρα σε κατώτερη εκείνου κοινωνική τοποθέτηση και τα κορίτσια στην κατώτατη κατάταξη). Η «ιερή» συμμαχία (Βατικανό και Ισλαμικά κράτη -συμπεριλαμβανομένων του Ιράν, της Λιβύης και της Μαλαισίας) διατύπωσε Επιφυλάξεις στο κείμενο της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνο, τονίζοντας το δικαίωμα των γονιών στον περιορισμό και τον έλεγχο της σεξουαλικότητας των ανήλικων κοριτσιών (UN 1996, Chapter V, Reservations, paras 12,15, 20, 21).

Η παρέμβαση του συντηρητικού-πατριαρχικού διεθνικού δικτύου στις εργασίες της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής για την ίδρυση του Ποινικού Δικαστηρίου (το Νοέμβριο του 1999) ήταν επίσης δυναμική. Έντεκα αραβικές χώρες συνασπίστηκαν κατά «της συμπερίληψης της σεξουαλικής βίας εντός της οικογένειας ή ως αποτέλεσμα θρησκευτικών ή πολιτισμικών αντιλήψεων» στην κατηγορία των Εγκλημάτων Κατά της Ανθρωπότητας (Women's Caucus for Gender Justice, 2000).

Κυριαρχία και «οικουμενικά(;)» ανθρώπινα δικαιώματα

Η Καθολική Εκκλησία και κάποια ισλαμικά κράτη τάχτηκαν υπέρ του δικαιώματος της εθνικής κυριαρχίας (υπό την έννοια της διατήρησης της τοπικής παραδοσιακής κουλτούρας και θρησκείας), όταν αυτό αντιπαρατίθεται στην οικουμενικότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τις αξίες που απορρέουν από αυτά. Στο Πεκίνο, η Αίγυπτος, το Ιράν, το Ιράκ, το Κουβέιτ, η Λιβύη, η Μαυριτανία και η Τυνησία (UN 1996, Chapter V, Reservations, paras 9, 15, 16, 19, 20, 23, 31) έκαναν σαφές, στο κείμενο των Επιφυλάξεων της Πλατφόρμας Δράσης, πως «η συμμόρφωσή τους με τα συμφωνηθέντα [στο κείμενο της Πλατφόρμας] θα γίνονταν υπό τον όρο του σεβασμού των δικαιωμάτων της εθνικής κυριαρχίας και των ηθικών και θρησκευτικών αξιών [της χώρας]» (UN 1996, Chapter V, Reservations, para 9).

Τόσο το Βατικανό όσο και τα ισλαμικά κράτη υπερασπίζονται την εθνική κυριαρχία και υιοθετούν κριτική στάση απέναντι στην αποδοχή των γυναικείων ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως οικουμενικών. Απορρίπτουν, ως φιλελεύθερη, την κατασκευή της «γυναίκας» ως αυτόνομου υποκειμένου και υιοθετούν την αντίληψη της «γυναίκας» ως θησαυροφυλακίου της συλλογικής ταυτότητας. Θεωρούν δε πως η προσέγγιση των γυναικείων ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως

ατομικών είναι αμγώς δυτική και φιλελεύθερη, και υποβαθμίζει τα δικαιώματα της ομάδας, ιδιαίτερα όταν αυτή είναι θρησκευτική ή πολιτισμική. Το Βατικανό μάλιστα συμπαρατάσσεται με την άποψη των ισλαμικών κρατών πως η γλώσσα των ατομικών δικαιωμάτων είναι ευρω-κεντρική και αποσκοπεί στην επιβολή των δυτικών αξιών στις μουσουλμανικές χώρες, δίχως μάλιστα να λαμβάνει υπόψη της τις αξίες και τις εμπειρίες των γυναικών αυτών των χωρών (Kissling, 1996).

Τα πρόσφατα δεδομένα: Πεκίνο +20

Όσον αφορά το Πεκίνο +20, η Women's Rights Caucus αναφέρει πως το Βατικανό και οι σύμμαχοί του (Ινδονησία, Νικαράγουα, Ρωσία και το Αφρικανικό Γκρουπ) κατέβαλαν προσπάθειες περιορισμού των αναφορών στα «ανθρώπινα δικαιώματα» στην Πολιτική Διακήρυξη της 59^{ης} Συνόδου της Επιτροπής για την Κατάσταση των Γυναικών (Πεκίνο+20) και άσκησαν πιέσεις ώστε να μη γίνει αναφορά στο ρόλο που οι φεμινιστικές/γυναικείες οργανώσεις έχουν διαδραματίσει στη μέχρι τώρα προώθηση των γυναικείων ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών (NGO Committee on the Status of Women, 2015). Η έλλειψη σαφούς αναφοράς σ' αυτές, στην Πολιτική Διακήρυξη του Πεκίνο +20, υποδηλώνουν την αμφισβήτηση του αρχηγικού τους ρόλου στην μέχρι τώρα πορεία, υπονοούν παρεμπόδισή τους σε μελλοντικές διεκδικήσεις και συμπεριλαμβάνονται στις επιτυχίες του συντηρητικού-πατριαρχικού Διεθνικού Δικτύου (O'Donoghue, 2015).

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΡΑ ΠΟΡΕΙΑΣ

Η αξιολόγηση της δράσης του συντηρητικού-πατριαρχικού Διεθνικού Δικτύου Συνηγορίας θα πρέπει να γίνει όχι βάσει όσων έχουν περιληφθεί στα επίσημα κείμενα που προέκυψαν από τις διεθνείς συνδιασκέψεις, στο πλαίσιο των οποίων συζητήθηκε το πολύπλευρο ζήτημα των γυναικείων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά συνεκτιμώντας το ποσοτικό και ποιοτικό βάρος εκείνων που δεν περιλήφθηκαν.

Η πολυετής και αναμφισβήτητη δυναμική παρουσία του Δικτύου στα παγκόσμια φόρα είχε τις ακόλουθες συνέπειες για τα γυναικεία ανθρώπινα δικαιώματα:

- α) Διατυπώθηκε μεγάλος αριθμός Επιφυλάξεων στα Τελικά Κεί-

μενα των παγκοσμίων συνδιασκέψεων παρεμποδίζοντας έτσι την ευρύτερη αποδοχή τους ως οικουμενικών.

β) Τέθηκαν περιορισμοί στη χρήση της γλώσσας και των όρων. Ο όρος «φύλο», παρά το γεγονός πως συνεχίζει να χρησιμοποιείται στα διεθνή κείμενα, δεν νοηματοδοτήθηκε ως «κοινωνική κατασκευή» (ούτε στην *Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνο*, ούτε στο *Καταστατικό της Ρώμης*, αλλά ούτε και στα μεταγενέστερα αυτών κείμενα). Μάλιστα το *Καταστατικό της Ρώμης* περιέχει την υπόδειξη πως «το “φύλο” αναφέρεται στα δύο βιολογικά φύλα αρσενικό και θηλυκό εντός του κοινωνικού περιβάλλοντος και δεν φέρει καμία νοηματοδότηση πέραν αυτής» (Rome Statute Article 7(3)). Κάθε αναφορά στη σεξουαλικότητα ή το σεξουαλικό προσανατολισμό απαλείφθηκε επίσης από το τελικό κείμενο της *Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνο* στο οποίο αρχικά είχαν γίνει τέσσερις αναφορές στον «σεξουαλικό προσανατολισμό» που αφαιρέθηκαν στη συνέχεια (International Women’s Tribune Centre 2000). Στη Νέα Υόρκη (Πεκίνο+5) δε, υπό την απειλή πως το τελικό κείμενο θα απορριφθεί στην ολότητά του από τα μέρη του Δικτύου, υπήρξε υποχώρηση και διαγράφηκε κάθε αναφορά στον «σεξουαλικό προσανατολισμό» από την Πολιτική Διακήρυξη (Lauber, 2001). Επίσης, η Πολιτική Διακήρυξη του Πεκίνο+20 δεν κάνει χρήση του όρου (UN CSW, 2015).

γ) Παρεμποδίστηκε η διαμόρφωση προοδευτικότερων κειμένων.

δ) Παρακωλύθηκε και επιβραδύνθηκε η ροή των συζητήσεων με αποτέλεσμα να δαπανηθεί πολύτιμος χρόνος σε συζητήσεις γύρω από συγκεκριμένα ζητήματα (π.χ. έκτρωση και αναπαραγωγή) και να μην υπάρξει ο απαραίτητος χρόνος για την προώθηση μιας πιο προοδευτικής ατζέντας.⁹

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ «ΑΝΟΙΚΤΟΙ» ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν δύο πραγματικότητες: πως διάγουμε τη φάση της παγκοσμιοποίησης που επιτρέπει τη δράση και τη θέαση πολλαπλών δρώντων στο διεθνές περιβάλλον, και πως οι θρησκευτικές κοινότητες λειτουργούν, συνασπίζονται και δρουν σε διεθνικό επίπεδο.

---

9. Στη Νέα Υόρκη (Πεκίνο +5) μάλιστα υπήρξε παράταση των εργασιών λόγω της εμμονής της «ιερχ» συμμαχίας για υπερ-ανάλυση συγκεκριμένων θεμάτων.

Απομυθοποιούν, όμως, και μύθους που συνυφαίνονται στο αφήγημα περί της σύγκρουσης κοσμικού-θρησκείας στο μετα-νεωτερικό περιβάλλον. Πρώτον, ο τρόπος και οι στρατηγικές που επιλέγουν οι θρησκευτικές κοινότητες-κρατικές οντότητες για να παρεμποδίσουν την προώθηση των γυναικείων ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν είναι αντι-μοντέρνος. Αποδέχονται το νεωτερικό πλαίσιο (θεσμική παρουσία δια αντιπροσώπων –απεσταλμένοι κρατών) και τρόπο διαπραγμάτευσης (συμμετοχή σε διεθνείς συνδιασκέψεις) και χρησιμοποιούν νεωτερικά εργαλεία (διεθνείς οργανισμούς και κράτη) για να επιτύχουν τους στόχους τους. Δεύτερον, καταρρίπτουν το μύθο της διχοτομικής αντίληψης του κόσμου, ως την εκκοσμικευμένη Δύση και τον θρησκευτικό «Άλλο» (δηλαδή του Ισλάμ). Η σύμπραξη Καθολικισμού και Ισλάμ εντός του συντηρητικού-πατριαρχικού Διεθνικού Δικτύου Συνηγορίας αντικρούει την θέση και το αφήγημα της «σύγκρουσης των πολιτισμών», και μάλλον ενισχύει την παρατήρηση πως οι μονοθεϊστικές θρησκείες (όπως ο Χριστιανισμός και το Ισλάμ) αποδεχόμενες τη δύναμη του ενός Θεού, του προσλαμβανόμενου ως «Πατέρα», τείνουν να υιοθετούν μια πατριαρχική αντίληψη η οποία αντανακλάται στην αποδοχή των πατριαρχικών κοινωνικών δομών. Τρίτον, η αιτίαση της σύγκρουσης είναι κοσμική κι όχι μεταφυσική. Το διακύβευμα είναι πολιτικό και σχετίζεται με τη διατήρηση (ή) και αύξηση της πολιτικής ισχύος (και το κύρους) του θεσμού της θρησκείας. Η θεολογία απλά επιστρατεύεται κάθε φορά στο πλαίσιο της αντιπαράθεσης. Το ενδιαφέρον είναι πως διαφορετικές θρησκείες (στην παρούσα περίπτωση ο Ρωμαιοκαθολικισμός και το Ισλάμ) διαθέτουν δεξαμενή θεολογικών επιχειρημάτων υπέρ της συντηρητικής/ πατριαρχικής στάσης την οποία υποστηρίζουν οι θεσμικοί τους εκπρόσωποι.

Η στάση που υιοθετεί και η θέση που παίρνει η «ιερή» συμμαχία απέναντι στα ζητήματα φύλου που απαρτίζουν την ατζέντα των Παγκοσμίων Συνδιασκέψεων (στις οποίες έγινε αναφορά) μοιάζει να επιβεβαιώνει την άποψη πολλών στοχαστών περί της θρησκείας ως «*ιμπεριαλιστικού θεσμού*» που απαιτεί δέσμευση ψυχής και σώματος.¹⁰ Η αντίληψη των μοντέρνων κοινωνιών πως το σώμα είναι

10. Η βιβλιογραφία που αφορά το εν λόγω ζήτημα είναι πλούσια. Ενδεικτικά αναφέρω τα ακόλουθα: Selengut, C. (2003). *Sacred Fury*. U.K: AltaMira. Glucklich, A. (2001). *Sacred Pain: Hurting the body for the sake of the soul*. New York: Oxford University Press. Ozelsel, M. (1996). *Forty Days: The diary of a traditional solitary Sufi retreat*. Brattleboro, Vt.:

ιδιοκτησία του ατόμου το οποίο έχει την απόλυτη δικαιοδοσία επί αυτού φαίνεται να αμφισβητείται στην προκειμένη περίπτωση από τη θρησκεία ως θεσμό. Ο Ρωμαιοκαθολικισμός υπό τη θεσμική του έκφραση, ως Εκκλησία (Βατικανό) κάνει μια κίνηση προσαρμογής στα αιτήματα της νέας εποχής μετά την Β' Βατικάνειο Σύνοδο και αναδεικνύει τα ανθρώπινα δικαιώματα ως ζήτημα πρωτεύουσας σημασίας υπέρ των οποίων τάσσεται. Έτσι γίνεται υπέρμαχος της δημοκρατίας, του αγώνα κατά των (ρατσιστικών) διακρίσεων, της φτώχειας, και υπέρ της πρόσβασης στην παιδεία. Διατηρεί, όμως, αναλλοίωτη την προηγούμενη στάση της αναφορικά με τα γυναικεία ανθρώπινα δικαιώματα. Αντίσταται και αντεπιτίθεται στην προσπάθεια προάσπισης του τελευταίου οχυρού.

Πέραν αυτών, από τη προσέγγιση των Διεθνών Συνδιασκέψεων μέσω του πρίσματος της μετανεωτερικής εποχής και σε σχέση με τα γυναικεία ανθρώπινα δικαιώματα, φαίνεται πως οι σύγχρονες κοινωνίες της παγκοσμιοποίησης βιώνουν τη σύγκρουση οικουμενικού – τοπικού που συχνά παίρνει τη μορφή της διαπάλης μεταξύ ατομικών και συλλογικών δικαιωμάτων. Το δίλημμα «οικουμενικό ή τοπικό», «ατομικό ή συλλογικό» διατρέχει ως μίτος δεμένος στο σημείο εκκίνησης της νεωτερικής εποχής, την ύστερη νεωτερικότητα.

Οι ακτιβιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συχνά αμφισβητούν τις θέσεις και τις απόψεις που διατυπώνονται γύρω από αυτά στο όνομα του έθνους, της κουλτούρας ή των θρησκευτικών κοινοτήτων, και ισχυρίζονται πως τέτοιες απόψεις συχνά καταπατούν δικαιώματα των μελών αυτών των ομάδων. Όμως ακόμη κι αν τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν κερδίσει παγκόσμια αποδοχή, είναι σημαντικό να παραδεχτούμε πως είναι κατασκευασμένα και όχι «φυσικά» (υπαγορευμένα δηλαδή από τη φύση ή δοσμένα από το Θεό), και υπ' αυτήν την έννοια δεν είναι «οικουμενικά» από τη φύση τους. Η άποψη πως οι άνθρωποι είναι φορείς ανθρωπίνων δικαιωμάτων τίθεται υπό συζήτηση και όπως λέει η Seyla Benhabib (2004), η μοίρα μας ως άτομων της ύστερη νεωτερικότητας είναι να βρισκόμαστε στο μέσο μιας διαμάχης μεταξύ του οράματος του οικουμενικού και των εξαρτήσεων του σχετικού.

Threshold Books' Appleby, S. (2000). *The ambivalence of the sacred: Religion, violence, and reconciliation*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, κ.λπ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Μουζέλης, Ν. (2014). *Νεωτερικότητα και θρησκευτικότητα*. Αθήνα: Πόλις.
 Χέιγουντ, Α. (2013). *Διεθνείς σχέσεις και πολιτική στην παγκόσμια εποχή* (μτφρ.: Χ. Φραγκονικολόπουλος και Φ. Προέδρου). Αθήνα: Κριτική.

Ξενόγλωσση

- Bayes, J. and Tohibi, N. (2001). *Globalization, gender and religion*. New York: Palgrave.
 Berelson, B. (1952). *Content analysis in communication research*. New York: Hafner.
 Benhabib, S. (2004). *The rights of others*. New York: Cambridge University Press.
 Berger, P. (1999). *The desecularization of the world: resurgent religion and world politics*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans.
 Berger, P., Davie, G. and Fokas, E. (second edition, 2016). *Religious America, Secular Europe?* New York: Routledge.
 Bruce, S. (2009). Secularisation and politics. In J. Haynes (ed.), *Religion and politics* (pp. 145-158). London and New York: Routledge.
 Buss, D. (1998). Robes, relics and rights: The Vatican and the Beijing Conference on Women. *Social and Legal Studies*, 7 (3), pp. 339-363.
 Carrete, J. and King, R. (2005). *Selling spirituality: The silent takeover of religion*. London: Routledge.
 Center for Reproductive Rights. (November 2000). *Beijing +5 Assessing Reproductive Rights*, Briefing Paper, p.2. Retrieved August 20, 2016 from http://www.reproductiverights.org/sites/default/files/documents/pub_bp_Beijing+5.pdf
 Collet, A. (March 2006). Interrogating «sexualities» at Beijing+10. *Sexuality Policy Watch Working Paper*, 3.
 Davie, G. (2002). *Europe: The exceptional case. Parameters of faith in the modern world*. Darton: Longman & Todd.
 Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
 Hadden, J. (1987). Toward desacralizing secularization theory. *Social Forces*, 65(3), pp. 587-611.
 Huntington, S. (1996). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. New York: Simon & Schuster.
 Inglehart, R. and Norris, P. (2003). *Rising tide, gender equality and cultural change around the world*. New York: Cambridge University Press.
 International Women's Tribune Centre. (2000). Review 2000, How far have we come? Assessing Progress five years after Beijing. *Bulletin* No 4. Retrieved November 5, 2016 from <http://www.iwtc.org/june.pdf>
 Keck, M. and Sikkink, K. (1998). *Activists beyond borders: Advocacy networks in international politics*. Cornell University Press: Ithaca.
 Kissling, F. (1996). From Cairo to Beijing and Beyond, Women's Rights in Context. *Conscience*, 16 (4), pp. 16-22.
 Lauber, S. (2001). Where to Now? International Women's Rights. *Alternative Law Journal*, 26 (1), pp. 16-21.
 Neale, R. P. (1998). The bodies of Christ as international bodies: the Holy See, Wom(b)an and the Cairo Conference. *Review of International Studies*, 24 (1), pp. 101-118.

- NGO Committee on the Status of Women, Geneva, *Statement on the Political Declaration of the commission on the Status of Women*. Retrieved October 4, 2015 from https://docs.google.com/forms/d/1IOSUTW_waxmw6BBwYRVETXS1XCq602WZ9f9q2H2KUfg/viewform
- Norris, P. and Inglehart, R. (2004). *Sacred and secular*. New York: Cambridge University Press.
- O'Donoghue, A. (2015). 20 Years after Beijing: Taking a few steps back? *Human Rights in Ireland*. Retrieved October 4, 2015 from <http://humanrights.ie/international-law/international-human-rights/20-years-after-beijing-taking-a-few-steps-back/>
- Otto, D. (1996). Holding up half the sky, but for whose benefit?: A critical analysis of the Fourth World Conference on Women. *The Australian Feminist Law Journal*, 6, pp. 7-28.
- Philpot, D. (2002). The Challenge of September 11 to Secularism in International Relations. *World Politics*, 55, pp. 66-95.
- Pollack, D. (2003). Religiousness inside and outside the church in selected post-Communist countries of Central and Eastern Europe. *Social Compass*, 50 (3), pp. 321-334.
- Riteberger, V. and Zangl, B. (2006). *International Organization: Polity, politics and policies*. Palgrave Macmillan.
- Rome Statute of the International Criminal Court*. Retrieved November 5, 2015 from [http://legal.un.org/icc/statute/english/rome_statute\(e\).pdf](http://legal.un.org/icc/statute/english/rome_statute(e).pdf)
- Selengut, C. (2003). *Sacred fury, understanding religious violence*. U.K.: Altamira Press.
- Stark, R. (1999). Secularization, R.I.P. *Sociology of Religion*, 60 (3), pp. 249-273.
- UN (1996). *Report of the Fourth World Conference on Women, (Beijing 4-15 September 1995)*. Document A/CONF.177/20/Rev1. New York. Retrieved October, 2015 from <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/Beijing%20full%20report%20E.pdf>
- UN Commission on the Status of Women, (2015). *Report on the 59th Session (New York 21 March 2014 and 9-20 March 2015)*. Document E/2015/27-E/CN.6/2015/10. New York. Retrieved November 5, 2015 from http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/2015/27
- UNFPA (2004). *Programme of Action adopted at the International Conference on Population and Development, (Cairo 2-13 September 1994)*. New York. Retrieved October 5, 2015 from http://www.unfpa.org/sites/default/files/event-pdf/PoA_en.pdf
- Weigel, G. (1999). *Witness to Hope, The biography of Pope John Paul II*. New York: Harper Perennial.
- Women's Causus for Gender Justice (2000). *Excluding Crimes Against Women from the International Criminal Court is Not an Option*. Retrieved November 7, 2015 from <http://iccwomen.org/wigjdraft1/Archives/oldWCGJ/resources/marpaneleng.html>

